

کاربرد فقه تسهیلی با محوریت مسائل مبتلی به زنان در روابط زوجین

با تحلیل مضامین در آیات مدنی

طاهره سترگ^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۱۷؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱۷

چکیده

با اذعان به داعیه متفکرین و دانشمندان دینی، نسبت به جامعیت اسلام و جاودانگی آن و یا داشتن ابزارهایی چون اجتهاد نوین، پویایی فقه، تغییر موضوعات، دخالت زمان و مکان در اجتهاد، اهمیت جایگاه عقل و عرف در استنباط احکام و برخورداری شریعت از اصول عقلانی در کنار آموزه‌های وحی و داشتن قواعدی مثل قاعده تسهیل، مسائل فقهی و حقوقی به گونه اعم و نیز بعضی از مسائل عمده با توجه به تفاوت‌های موجود میان زوجین، مورد بررسی قرار گرفته، تا به جای احتیاط‌های ناروا، حکم به تسهیل داده شود. از طرفی ارائه نظریه‌هایی همچون گشودن ابواب تسامح در دین و نفی عسر و حرج در نصوص شرعی، در امور بانوان، راه را برای حل این مسائل هموار می‌سازد؛ این امر می‌تواند ما را به قاعده‌ای کلی در فقه، به نام «قاعده تسهیل»، رهنمون باشد؛ قاعده‌ای که صدور فتوا بر اساس آن، به‌روشنی در آثار فقها دیده می‌شود و سیره عملی بسیاری از آنان در اجتهاد، بر آن استوار شده است و ازاین‌رو در مضامین آیات مدنی بر اساس نزول مورد بازبینی قرار گرفت و بر این اساس، فقیه می‌تواند با استناد به این قاعده در فرایند استنباط، حکمی را وظیفه فعلی مکلفان قرار دهد که انجامش برای آنان به‌آسانی ممکن باشد به نام اجتهاد تسهیلی را جایگزین صدور فتوا بر احتیاط‌هایی نماید (اجتهاد احتیاطی) که ممکن است در برخی از موارد، موجب سختی و مشقت بر مقلدین گردد و صرفاً وظیفه اجتهاد تسهیلی برداشتن احتیاط‌های مکرر که منجر به تکلیف مالایطاق و ضرر و وسواس و از این قبیل هست که در بحث مسائل مبتلی به همسران در آیات مدنی مورد بازبینی قرار گرفت.

واژگان کلیدی: استنباط، قاعده فقهی، مسائل زنان، مسائل همسران، سبک اجتهاد، اجتهاد مبتنی بر تسهیل، اجتهاد مبتنی بر احتیاط

۱. هیئت علمی و استادیار دانشکده الهیات دانشگاه شیراز (نویسنده مسئول) /

tahereh.setorg@saadi.shirazu.ac.ir

مقدمه

بازاندیشی در مسائل زنان به خصوص مسائل مرتبط با روابط زوجین و نسبت آن با دین یا شاخص‌های آنان در دین ضرورتی انکارناپذیر دارد؛ زیرا زنان نیمی از پیکره اجتماع‌اند و هیچ متفکری نمی‌تواند نسبت به این قشر عظیم جامعه بی‌تفاوت یا سطحی‌نگر باشد. به همین ترتیب عدم مطالعه کافی در این حوزه و بازنگری در مباحث و مسائل زنان به خصوص سیاست تسهیلی، باعث شده است که مخالفان اندیشه دینی، با نگاه ابتدایی و غیر مدقانه؛ به برجسته‌سازی پاره‌ای از مباحث که موجب تعارض و به چالش کشیدن اصالت و صحت و صداقت دین گردد، دست‌زده و در این میان پژوهشگران حوزه دین موظف‌اند با طرحی نو مباحث بنیادی این حوزه را به مطالعه گرفته و در برابر این شبهه افکنی‌ها و دین‌ستیزی‌ها بایستند؛ اما این پژوهش طبق الگوی ساختاری جدیدی شامل کاربرد فقه تسهیلی با محوریت مسائل مبتلی به زنان در روابط زوجین تقسیم گشته؛ طبق بازنمایی شاخص‌ها و مصادیق به دست آمده از سیر نزولی آیات مدنی در ارتباط با عنوان تسهیل به روش تحلیل مضامین نگاشته شده است؛ که خود نوعی نوآوری در تبویب و روش‌مندی محسوب می‌شود.

برای دستیابی به هدف مورد اشاره، ابتدا مطالبی به‌عنوان کلیدواژه به‌صورت ریشه‌ای طرح می‌شود و سپس به بیان مستنداتی در باب تسهیل ازجمله آیات؛ به‌صورت مستقیم و سپس در جداول آیات تسهیلی مرتبط با مسائل همسران پیرو مضامین تسهیلی به صورت غیرمستقیم و یا کاربرد آن توسط فقها در ابواب مسائل زنان بازگو می‌شود و در نهایت از احتیاط‌های ناروا خارج‌شده و حکم به تسهیل آن داده می‌شود؛ بیان می‌گردد.

روش پژوهش

در این پژوهش به‌منظور شناسایی شاخص‌های کاربرد فقه تسهیلی با محوریت مسائل مبتلی به زنان در روابط زوجین با تحلیل مضامین در آیات مدنی از روش تحلیل مضمون^۱ یا تحلیل موضوعی یا تحلیل تماتیک که از پرکاربردترین و رایج‌ترین روش‌هاست (به نقل از دهقانی پوده و پاشایی، ۱۳۹۹: ۲۴) استفاده شده که به‌عنوان روش شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای داده‌های کیفی شناخته می‌شود. (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵۳)

در این روش، فرآیند تحلیل داده‌های متنی به‌منظور مشخص کردن داده‌های غنی و تفصیلی از داده‌های پراکنده و گوناگون است چراکه حائز اهمیت این است که تحلیل

مضمون فرایندی است که می‌تواند در بیشتر روش‌های کیفی به کار رود اما صرفاً روش کیفی خاصی نیست بلکه یکی از فنون تحلیلی در پژوهش‌های کیفی به شمار می‌رود (بیات و همکاران، ۱۶۸: ۱۳۹۵) به تعبیر دیگر، تحلیل مضمون، خود روش مستقل تحلیلی است که می‌تواند در روش‌های تحلیلی دیگر نیز به کار رود. پژوهشگر در این روش از طریق طبقه بندی داده‌ها و الگویابی درون داده‌ای و برون داده ای به سنخ شناسی تحلیلی دست پیدا می‌کند. او ابتدا داده‌های خود را شناسه گذاری می‌کند و سپس به دنبال تحلیل داده‌ها می‌رود و به این سوال پاسخ می‌دهد که: داده‌ها چه می‌گویند؟ برای این تحلیل در وهله ی اول در جستجوی الگویی درون داده ها می‌گردد. زمانی که الگویی به دست آمد، باید حمایت تمی یا موضوعی از آن الگو صورت بگیرد؛ به این ترتیب، عنوان‌ها از درون داده‌ها به دست می‌آید و به داده‌ها شکل می‌دهد. (محمدپور، ۶۶: ۱۳۹۰)

داده‌هایی که می‌تواند با روش تحلیل مضمون مورد ارزیابی قرار بگیرد، اعم از داده‌های متنی، مصاحبه‌ها و داده‌های مشاهده‌ای متنی شده است. تحلیل مضمون برای تفسیر داده‌ها، هم در رویکرد استقرایی و هم در رویکرد قیاسی، کاربرد دارد. (فریس و گلیسون، ۲۰۰۴: ۱۵) همچنین روشی است برای شناخت، تشریح و گزارش الگوهایی در میان داده در تحلیل مضمون حداقل کار سازمان بخشیدن و توصیف مجموعه‌ای از داده‌های پژوهش به تفصیل‌های غنی شده است؛ هرچند گاه از این هم فراتر می‌رود و در تحلیل مضمون می‌توان به شرح جنبه‌های مختلف از موضوع تحقیق دست یافت. (بیات و همکاران ۱۳۹۵: ۱۶۹؛ بارون و کلارک، ۲۰۰۶: ۷)

۱- شناخت مفاهیم بنیادین پژوهش

۱-۱. تسهیل در لغت و اصطلاح فقه

تسهیل در لغت از ماده «سهل» است که در اصل، به بیابان و زمین صاف در مقابل کوه و کوهستان گفته می‌شود (جوهری، ۱۴۱۰ ق، ج ۵، ص ۱۷۳۳) و به معنای آسان کردن و کاستن از سختی است. (خلیل بن احمد (فراهیدی)، ۱۴۱۰ ق، ج ۴، ص ۷؛ ابن منظور، ۱۴۱۴ ق، ج ۱۱، ص ۳۴۹) همچنین این واژه در لغت، به نقیض تعاسر (نشوان حمیری، ۱۴۲۰ ق، ج ۵، ص ۳۲۵۱) یا مرادف با تسامح معنا شده است. (مرتضی زبیدی، ۱۴۱۴ ق، ج ۱۴، ص ۳۶۵) تسهیل در اصطلاح دانش فقه نیز برگرفته از معنای لغوی آن، به معنای آسان نمودن و ضد صعوبت و عدم ضیق و کلفت و سختی (عَنْت) است. (شهید ثانی، ۱۴۲۱ ق، ج ۲، ص ۷۵۱) همچنین تسهیل مترادف

طَوَّعَتْ نیز آمده است که به معنای تزیین و تسهیل آمده است؛ مانند طاع له المرتع: اتسع. (قرشی، ۱۴۱۲ ق، ج ۴، ص ۲۴۹)

۲-۱ مستندات قاعده تسهیل

چون قاعده تسهیل می‌تواند به عنوان قاعده‌ای کلی در استنباط احکام شرعی و تعیین وظیفه فعلی مکلف استفاده شود، ابتدا لازم است مدارک و مستندات قاعده را بیان کنیم و در اثبات این قاعده، صرفاً به برخی آیات، تمسک می‌جوئیم.

آیه اول: آیه ۱۸۵ سوره بقره «...يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ...»

طبق این آیه شریفه، اسلام دین آسان و بنای آن بر سهولت و عدم سخت‌گیری است. هر کس مریض یا مسافر بود روزه نگیرد و قضای آن را انجام دهد. اگر وضو گرفتن مشکل است، تیمم را جایگزین می‌کند. اگر ایستادن در نماز مشکل است، اجازه‌ی نشسته نماز خواندن را می‌دهد. این موارد را می‌توان از باب قاعده تسهیل که مادر همه قواعد فقهی از جمله عسرو حرج است دانست.

ممکن است گفته شود این آیه از مستندات قاعده «نفی عسر و حرج» است و فقها در اثبات این قاعده به همین آیه استناد کرده‌اند؛ بنابراین نمی‌توان از این آیه در اثبات قاعده تسهیل بهره برد؛ اما توجهی دقیق به متن آیه، برای پاسخ به این اشکال کافی است؛ زیرا آیه شریفه به مقتضای تکرار اراده و کار بست دو لفظ «یسر» و «عسر»، در اینکه اراده الهی در امر تشریع و قانون‌گذاری، سهولت در انجام تکلیف است، ظهور دارد و اگر پس از تشریع و در مقام عمل به احکام شرعی، مشقت و حرجی ایجاد شود، مورد اراده الهی نیست و قابل رفع و نفی است. بنابراین مستفاد از آیه شریفه دو چیز است: ۱- احکام خداوند بر اساس آسانی و مطابق طاقت انسان است. «يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ». ۲- عسر و حرج، واجبات را از دوش انسان برمی‌دارد. «لَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ»

در ادامه فقها ضمن تأکید بر تسهیل احکام همه نوع آسانی را جایز ندانسته و آیه‌ی شریفه را در مقام بیان علت تشریع حکم وارد نمی‌دانند بلکه در مقام تسهیل تحمیل حکم بر مکلفین دانسته‌اند و از این معنی لازم نمی‌دانند که هر چیزی که در آن آسانی مردم هست جایز و مشروع باشد و می‌فرمایند «و از این جهت است که امر می‌کند شمارا به افطار در حال مرض و سفر و قول او وَ لَتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ تا آخر متعلق است به عامل مقدری که دلالت می‌کند بر کلام سابق و آن یا مَرَّكَم بذلک است یعنی امر می‌کند خدای تعالی شمارا به آنچه مذکور شد از برای آن که تمام گردانیده عدد ایام افطار را در

قضا کردن از برای آن که تکبیر و تعظیم او به جای آورید بر آنچه هدایت کرده است شمارا و از برای آن که شکر نعمت‌های او به جای آورید و می‌تواند معطوف باشد بر معمول مقدر (یریدُ الله) و آن (لیسهل عنکم) است.» (جرجانی، ۱۴۰۴، ق، ج ۱، ص ۲۰۶)

آیه دوم: آیه ۱۷۸ از سوره بقره «ذَلِك تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ مِّنْ اعْتَدَى بِعَدَاةِكُمْ فَلَكَ عَذَابٌ أَلِيمٌ»

علامه طباطبایی در تبیین این آیه می‌نویسد: «حکم به انتقال از قصاص به دیه، خود تخفیفی است از پروردگار شما و به همین جهت، تغییر نمی‌پذیرد. پس ولی خون نمی‌تواند بعد از عفو، دیه درآورده، از قاتل قصاص نماید و اگر چنین کند، خود او هم متجاوز است و کسی که تجاوز کند و بعد از عفو قصاص کند، عذابی دردناک دارد...» (طباطبایی، ۱۴۱۷، ق، ج ۱، ص ۴۳۲)

بر اساس این آیه، در تشریع حکم قصاص تخفیفی صورت گرفته و امکان تبدیل قصاص به دیه با رضایت ولی مقتول فراهم شده است. از این رو، آیه به صراحت، بر رویه شارع در تقنین و بناگذاری آن بر آسان‌گیری بر مکلفان در مقام اجرای احکام دلالت می‌کند.

آیه سوم: آیه ۲۲۰ از سوره بقره «لَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَغْنَتْكُمُ إِنِّ اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ»
تکلیف فوق طاقت در اسلام نیست. «لَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَغْنَتْكُمُ» اعنتکم به معنای: عنت: رنج و اعنات به رنج انداختن است. (قرشی، ۱۳۷۷، ش، ج ۱، ص ۴۰۶) همچنین آسان‌گیری دستورات، کاری حکیمانه است. و ممکن است اشاره به جمیع احکام اسلامی باشد که آن دین تسامح است و تکلیف شاقی در آن نیست. (طیب، ۱۳۷۸، ش، ج ۲، ص ۴۳۵)
در آیه مورد بحث نوعی تخفیف و تسهیل داده شده، هم چنان که ذیل آیه نیز بر آن دلالت کرد و نیز جمله: «وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ» هم تا حدی بر آن دلالت داشت. (طباطبائی، ۱۴۱۷، ق، ج ۲، ص ۱۹۸)

آیه چهارم: آیه ۱۶۴ از سوره آل عمران «لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ»
تمامی احکام شریعت الهی اسباب امتنان و از روی لطف الهی برای سعادت بشر ابلاغ شده و اصولاً بعثت انبیاء سنتی الهی و عنایت روانی محسوب می‌شود. اما در میان احکام الهی، برخی به طور خاص امتنانی مقرر شده است و فقها این دسته از مقررات را احکام امتنانی تسهیلی نامیده‌اند، مانند رفع تکلیف در مواردی که عقلاً وضع آن مشکلی

به وجود نمی آورده است. (عمید زنجانی، ۱۳۸۹ ش، ج ۹، ص ۲۰۲-۲۰۳)

آیه پنجم: آیه ۲۸ از سوره نساء «يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا»

به اعتقاد برخی مفسران، این آیه اشاره دارد که حکم گذشته درباره آزادی ازدواج با کنیزان تحت شرایط معین، در حقیقت نوعی تخفیف و توسعه محسوب می شود؛ زیرا انسان موجود ضعیفی است و باید برای مقابله با طوفان غریزه های گوناگون، راه های مشروعی جهت ارضای این غریزه ها به او ارائه شود تا بتواند خود را از انحراف حفظ کند. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴ ش، ج ۳، ص ۳۵۴) برخی از مفسران نیز معتقدند خداوند متعال بر انسان منت نهاد و شهواتی را بر او حلال کرد تا به این وسیله شهوتش را مهار کند؛ نکاح را به مقداری که عسر و حرج او را برطرف کند، تجویز کرد و فرمود: (وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ) و این «ماوراء»، همان دو طریق ازدواج، خریدن کنیز و ... و تخفیف بیشتری به آنها داد و نکاح موقت (متعّه) را نیز تجویز و تشریع کرد؛ چون با تجویز متعه، دیگر دشواری های نکاح دائم و مشقت لوازم آن یعنی صداق و نفقه و غیره را ندارند. (طباطبایی، ۱۴۱۷ ق، ج ۴، ص ۲۸۲) هرکدام از تفاسیر بالا را بپذیریم، می توان گفت آیه شریفه درصدد بیان رویه شارع در امر قانون گذاری است که در تشریع احکام شرعی، بنا را بر تخفیف و آسانی انجام تکلیف گذاشته و این تخفیف را به ضعف عمومی بشر مدلل کرده است.

آیه ششم: آیه ۹۴ از سوره نساء «فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْهِمْ»

هدایت های الهی، منت خداوند بر ماست. اما در میان احکام الهی، برخی به طور خاص امتنانی مقرر شده است و فقها این دسته از مقررات را احکام امتنانی تسهیلی نامیده اند، مانند رفع تکلیف در مواردی که عقلاً وضع آن مشکلی به وجود نمی آورده است. (عمید زنجانی، ۱۳۸۹ ش، ج ۹، ص ۲۰۲-۲۰۳)

۲- شاخص ها و مضامین تسهیلی از نقش همسری

اسلام، حامی مظلومان است. زنان، در طول تاریخ مورد ظلم و تزییع حقوق قرار گرفته اند و قرآن بارها از آنها حمایت نموده است. این قسمت به شاخص های تسهیلی از نقش همسری از نگاه قرآن با رویکرد سیر نزول در آیات مدنی مرتبط خواهد بود؛ در این قسمت آیات کلی مربوط به احکام همسران، ترتیب نزول و مکان نزول نیز ذکر خواهد شد؛ زیرا آگاهی از مکان نزول و سیر آیات در تحلیل آیات نیز به کار می آید که البته به روش تحلیل مضامین پایه این راه به آسانی محقق گشته است. در عین حال

چنین به نظر می‌رسد که خدای متعال، ابتدا در آیات مکی مفاهیم کلیدی تحول را مطرح نموده و سپس با توجه به انفعال مردم، به سؤال‌ها و شبهه‌های پیش روی، پاسخ داده؛ درگیری‌ها و دسته‌بندی‌ها را مورد توجه قرار داده و تا نهادینه شدن هر یک از عناصر فرهنگی در جان مردم و جامعه و یا اتمام حجت با مخالفان را در آیات مدنی، تعقیب نموده است.

پیگیری و تعقیب مباحث در قرآن از سوی پروردگار موجب شده که گاه چند سوره به‌طور هماهنگ باهم نزول یابند و درعین حال به توان به رابطه‌ی آیات در سوره‌ها گوناگون و تناسب معنایی آنان باهم دست‌یافت؛ اما زنان معاصر پیامبر که در مکه و مدینه زندگی می‌کرده‌اند؛ مانند همسر ابولهب، همسران پیامبر و همسر زید بوده‌اند و گاه مضمون زنان نیز با عناوینی هستند که برای دلالت بر ایشان به‌کاررفته‌اند مانند عناوین مؤمنات، مادر، خواهر و مطلقات، همسر و... در ادامه، دسته دوم که به‌صورت کلی‌تر به‌عنوان مضامین پایه بوده مورد بررسی قرار می‌گیرد و از ذکر نام بانوان به‌عنوان مصادیق زنان در آیات، برای جلوگیری از اطاله کلام و خلط مباحث می‌پرهیزیم.

۲-۱ جدول ترتیب مدنی آیات به همراه موضوع شاخص‌های همسری

مؤلفه‌ها و شاخصه‌های شکل‌گیری سیاست تسهیلی از نقش همسری به ترتیب

سوره‌های مدنی

ردیف	ترتیب نزول	سوره	آیه	شاخص‌های تسهیلی (مضمون پایه)	تحلیل جزئی
۱	۸۷	البقره: «أَجَلٌ لَّكُمْ لَيْلَةُ الصَّيَامِ الرَّقْتُ إِلَىٰ نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ عَلِمُوا»	۱۸۷	ارتباط معنوی زوجین	یعنی هر یک دیگری را از رفتن به غیر می‌پوشانند؛ ولی رفت خودش به او دیگر پوشیده نیست، چون لباسی است متصل به خودش و چسبیده به بدنش؛ (محمدحسین طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۲، ص ۴۴) این تعبیر نهایت ارتباط معنوی مرد و زن است. و نزدیکی آن‌ها را به یکدیگر و نیز مساوات آن‌ها را در این زمینه کاملاً روشن می‌کند، ناصر مکارم شیرازی و دیگران، تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۶۵۰)
۲	۸۷	البقره: «وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّىٰ يَؤْمِنُوا وَلَأَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَلَاؤُاْغَضِبَتْكُمْ»	۲۲۱	رضامندی با اصالت ایمان، در انتخاب همسر	خداوند متعال ازدواج را مایه آرامش زن و مرد قرار داده و بین آنان مودت و رحمت برقرار نموده (سوره روم، آیه ۲۱) اما تحقق این نتایج را به در نظر داشتن معیارهای صحیح انتخاب همسر منوط کرده است، توجه به این معیارها بستر رضامندی را فراهم می‌نماید (پسندیده، عباس، رضایت از زندگی، دارالحدیث، قم، ۱۳۸۴، ص ۲۰۲) که رضایت از

					زندگی، خود سبب موفقیت پیشرفت و کامیابی انسان در زندگی می‌شود. (واحدی، ابی الحسن علی بن احمد، اسباب نزول القرآن، ص ۷۴؛ ابو عثمان بن ابی عمرو حافظ با اسناد از مقاتل بن حیان روایت می‌کند که ابو مرثد غنوی از پیغمبر ﷺ خواست تا با عناق زن زیبا و فقیر از قریش ازدواج کند و ابو مرثد مسلمان بود و عناق مشرکه و ابو مرثد نزد پیغمبر ﷺ گفت که از عناق خوشم می‌آید، آیه در منع نازل شد که وَ لَوْ اُغْنَيْتُكُمْ).
۳	۸۷	البقره: «وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ۖ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ..»	۲۲۲	فهم و مراعات حال همسر بیمار	با ازدواج به موقع فرد برای خود بایی را می‌گشاید که با عبور از آن و پیاده کردن اندیشه‌ها و ایده آل‌های خود در واقع یک دنیای جدید را تجربه کرده و برای دیگران به نمایش می‌گذارد. (حسین آبادی، حسین، ازدواج خوب، سگال، مشهد، ۱۳۸۰، ص ۳۲؛ همچنین طبق قول عکرمه یهود می‌گفتند اگر با زن از پشت سر (آداب‌رهن) جماع شود بچه‌اش لوچ می‌آید، و زنان انصار شوه‌ران را مانع از جماع پشت سر می‌شدند. انصار نزد پیغمبر ﷺ آمده، مسئله نزدیکی را در حال حیض و نیز راجع به نظر یهود پرسیدند، آیه بالا و آیه بعد نازل گردید که در مورد حیض تا پاک شدن ممنوع است، دیگر اینکه جماع باید در فرج باشد به این اعتبار که «زنان کشتزار شما هستند» پس باید در طریق تولید نسل نزدیکی صورت گیرد (لذا این آیه نازل شد و دلیل بر ممنوعیت جماع در حال حیض به سبب وجود اذیت در آن حال برای زنان شد).
۴	۸۷	البقره: «نَسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنِي شَبْتُمْ وَقَدِّمُوا لِنَفْسِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ»	۲۲۳	سلامت همسر، شرط طهارت نسل (همان، ج ۱، ص ۲۷۷، آیه بالا در جواب فرود آمد که نزدیکی در فرج	حکمت واقعی ازدواج آرامش روانی انسان است، نیمه‌ای ایمان آدمی را کامل می‌کند، بهانه‌ای است برای دریافت بهترین هدایا یعنی محبت از بارگاه کرم پروردگار، و به زندگی انسان نظم و ادب می‌بخشد. (صدری، سیدضیاء الدین، آئینه ازدواج

۱. این امر در حالی است که کتبی همچون احکام النساء شیخ مفید صرفاً اشاره‌ای به باب حیض در صفحه ۱۸ الی ۲۶ نموده ولی در باب تسهیل بودن این باب هیچ سخنی نپرداخته اما این نوشتار ضمن تبیین مقصود از سهولت بودن شریعت برای بانوان در باب طهارت، با ارائه مستندات و مدارکی به تأسیس قاعده‌ای با عنوان «قاعده تسهیل» می‌پردازد و محل جریان این قاعده، معیار سهولت انجام حکم شرعی و نهاد تشخیص این سهولت را در باب حیض تبیین می‌کند.

و روابط همسران، انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران، تهران، ۱۳۷۵، ص ۱۱۴)	به هر صورت باشد در حکم واحد است. مسلم نیز همین روایت را آورده است. شیخ ابو حامد شرفی گوید: این حدیث ارزشمند به حدیث برابر است. تنها نعمان بن راشد آن را از زهری نقل کرده است و لذا حدیث جابر هم به جهت سند و هم به جهت کثرت راوی و عدم وجود معارض صحیح بوده و حکایت ابن عباس از عمر ضعیف است.				
خدای تعالی مدت ایلاء را چهار ماه قرار داد تا نظر نهایی مرد نسبت زنش معلوم شود. (واحدی، ابی الحسن علی بن احمد، اسباب نزول القرآن، ص ۸۱، ش ۱۴۹-۱۵۰)	بازگشت به زندگی به جای طلاق، رمز دریافت مغفرت و رحمت خداوندی	۲۲۶	البقره: «الَّذِينَ يُولُونَ مِنْ نَسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنْ...»	۸۷	۵
سه چیز از خوشبختی است: همسر سازگار، فرزند نیکوکار و مردی که محل کارش در شهر خودش باشد که روز هنگام درآمدش را به دست آورد و شبانگاه نزد خانواده‌اش برگردد. (عباس پسندیده، رضایت زناشویی، ص ۲۱۲)	بلا تکلیف گذاشتن همسر ممنوع	۲۲۷	البقره: «وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ»	۸۷	۶
ابوداود از اسماء دختر یزید بن سکن انصاری، روایت کرده اند: زمان رسول الله (صلی الله علیه و آله و سلم) پیش از بیان حکم عده طلاق، شوهر مرا طلاق داد. سپس خدای حکیم عده طلاق را نازل فرمود. (مزینی، خالد بن سلیمان، المحرر فی اسباب القرآن (من خلال الكتب التسعة)، ج ۱، ص ۲۷۸)	اولویت در ادامه زندگی، با شوهر اول اصل بودن حسن رجوع (مرتضی و آقا تهرانی و محمد باقر حیدری کاشانی، خانواده و تربیت مهدوی، ص ۱۵۳)	۲۲۸	البقره: «وَالْمُطَلَّقاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ...»	۸۷	۷
در این آیات نیز به احکام طلاق پرداخته شده است. مردان نباید از اختیارات خود سوء استفاده کنند و باید بدانند که اختیار آن‌ها برای	جواز طلاق رجعی تنها برای دو بار؛ عدم سبک پنداری در طلاق	۲۲۹	البقره: «الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِنْ سَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا	۸۷	۸

۱. پیامبر ﷺ فرمودند: «کسی که ترحم و محبت نکند، مورد رحمت قرار نمی‌گیرد. دل تو از سنگ است. اینک اگر خداوند رحمت خویش را از تو بردارد برایم اهمیتی ندارد.»

			أَتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا...»		طلاق، محدود است. از امام رضا(علیه السلام): روایت شده است که فرمود: طلاق را سبک نگیرید به زنان ضرر نرسانید. (طبرسی، فضل بن الحسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ج ۱، ص ۱۱۱)
۹	۸۷	البقره: «فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيَّ»	۲۳۰	محدودیت مرد در اختیارات طلاق	«فَلَا تَحِلُّ لَهُ» مسلمانان بدانند که حدود الهی، تنها در نماز، زکاة، حج و جهاد نیست، مراعات مسائل خانوادگی نیز از حدود الهی است. «تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ»؛ در این آیه تصریح می شود که پس از طلاق سوم، زن برای شوهر حرام می گردد تا این که با مرد دیگری ازدواج نماید. اگر این مرد زن را طلاق دهد، زن و شوهر سابق می توانند دوباره ازدواج نمایند. ^۱
۱۰	۸۷	البقره: «وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأُمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ»	۲۳۱	عدم اضرار همسر به زنان با طلاق ندادن ایشان رعایت تقوا نسبت به زنان	در آیه ۲۳۱ به مردان امر می کند که بعد از طلاق همسران و پایان عده یا با نیکی آنان را نگاه دارند و یا با نیکی آنان را آزاد کنند. همچنین، از این که برای ضرر زدن به زنان آن ها را در نزد خود نگاه دارند، نهی کرده و دعوت به تقوا فرار پایانی این آیه است.
۱۱	۸۷	البقره: «وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْصِلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ»	۲۳۲	محترم بودن رأی زن مطلقه، در انتخاب شوهر ^۲ رضایت طرفین، شرط اصلی ازدواج ^۳ مزینی، خالد بن سلیمان، المحرر فی اسباب القرآن(من خلال الكتب التسعة)، ص ۸۱-۸۲؛ سیوطی، جلال الدین، اسباب نزول آیات قرآن کریم، ص ۱۰۲)	مزینی حدیث معقل بن یسار را طبق صحت سند و تصریح به نزول و موافقت لفظ آیه و احتیاج مفسرین صحیح می داند. (مزینی، همان، ج ۱، ص ۲۸۵)
۱۲	۸۷	البقره: «وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنْفِقَ»	۲۳۳	عدم اضرار فرزند به زن مشورت باهمسر	سپس اشاره به توجه زن و شوهر درباره مشورت در امور نوزاد نموده «تَشَاوُرَ» و از شیر گرفتن کودک را،

۱. البته در صورتی که بتوانند حدود الهی را به پادارند. در این آیه نیز بر حدود الهی بودن این احکام تأکید می شود.
۲. در این آیه از منع ازدواج زنان با شوهران سابق خود نهی می شود. گویا طبق قاعده تسهیل در امور زنان؛ رأی زن مطلقه، در انتخاب شوهر را محترم دانسته است و در ازدواج مجدد، اجازه از دیگری را لازم نمی داند.
۳. از معقل شنیدم که گفت: «خواهر خود را به مردی داده بودم طلاقش داد. پس از انقضای عده باز آمد و او را به همسری خواست، گفتم: همسرت دادم، جهیزیه ات دادم، احترامت کردم و طلاقش دادی، حالا دوباره به خواستگاری آمده ای؟ به خدا بر او دست نخواهی یافت. اما مرد بدی نبود و زن هم دلش می خواست نزد او برگردد. خدای عزیز آیه بالا را فرستاد به پیغمبر ﷺ عرض کردم که حالا زنت را باز می گردانم. بخاری نیز این روایت را از طریق دیگر آورده است.

			يَتِمُّ الرِّضَاعَةُ»		نیازمند مشورت و توافق والدین دانسته و همین توجه به اراده و اختیار زن، خود نشان از حمایتی دیگر از زنان است و قضیه را تا آنجا پیش می‌برد که حتی فرزند نباید اسباب ضرر به والدین شود. «لا تَضَارَّ وَالِدَةُ بَوْلِهَا» (بقره/۲۳۳)
۱۳	۸۷	البقره: «وَالَّذِينَ يَتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا...	۲۳۴	وجوب نگهداری عده بعد از فوت شوهر عدم دخالت بستگان شوهر، در تصمیمات زنان بیوه	اذعان می‌دارد: زن، به محض فوت شوهرش، حق ازدواج با دیگری را ندارد و بستگان شوهر نیز، حق دخالت در تصمیمات زنان بیوه را ندارند. (بقره/۲۳۴)
۱۴	۸۷	البقره: «وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَضْتُمْ بِهِ مِنْ خُلُوتِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ...»	۲۳۵	توجه به زمان و حالات، در طرح پیشنهادات به زن، بعد از فوت شوهر	توجه به حالات زن را یک اصل دانسته و از این رو خواستگاری زن داغدار در ایام عده با صراحت راه، نوعی بی‌ادبی یا بی‌سلیقگی و نوعی گستاخی می‌داند. (بقره/۲۳۵)
۱۵	۸۷	البقره: «لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمْ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ...»	۲۳۶	ظهور طلاق در فضای خیرخواهی وجوب تعیین و پرداخت مهر بر مرد جبران طلاق با هدیه حفظ انصاف و عدالت از سوی مرد و زن احترام به شئون اجتماعی همسر	در حالات طلاق تصریح می‌کند: طلاق دادن باید در فضای خیرخواهی و نیکی باشد. عفت کلام، یک ارزش است. به جای تصریح به مسائل زناشویی، خداوند می‌فرماید: «مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ»؛ تعیین و پرداخت مهریه، بر مرد واجب است. «تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً» طلاق یک نوع فشار روحی برای زن محسوب می‌شود که با احسان و هدیه‌ای شایسته باید جبران شود؛ همچنین عقد ازدواج، قداست و احترام دارد. باینکه آمیزشی صورت نگرفته است، لکن اجرای صیغه عقد، به زن حق می‌دهد تا به هنگام جدایی هدیه‌ای مناسب دریافت نماید. «مَتَّعُوهُنَّ» ^{۱۵}
۱۶	۸۷	البقره: «وَإِنْ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا...»	۲۳۷	عفت کلام در گفتگو درباره‌ی مسائل زناشویی خانواده عفو و گذشت از سوی مرد و زن	اسلام در مسائل اجتماعی اعم از خانواده و یا جامعه، اولویت را به مصالح عامه می‌دهد و در تراحیم بین منفعت شخص، با مصالح خانواده و یا اجتماع، بر رعایت مصلحت جمعی تأکید فراوان دارد نه اینکه فقط رعایت منافع مرد به تنهایی شود و یا برعکس. (میرخانی، عزت السادات، رویکردی نوین در روابط خانواده، ص ۸۵)
۱۷	۸۷	البقره: «وَالَّذِينَ يَتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْخَوْلِ غَيْرِ إِخْرَاجٍ فَإِنْ...»	۲۴۰	وصیت بخشی از مال مرد برای همسرانشان تأمین آینده زنان بیوه	ابو عمرو محمد بن عبد العزیز مروزی با اسناد از مقاتل بن حیان روایت می‌کند که مردی از طائف به مدینه آمد که فرزند پسر و دختر داشت و زنی و پدر و مادرش نیز همراه

۱. همچنین احترام به شئون اجتماعی همسر، لازم است. «مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ» کلمه «متاع»، نشانه‌ی آن است که هدیه جنس باشد. همچنین هدیه‌ای که شوهر به همسر می‌دهد، تحمیل بار نپندارد، زیرا یک نوع حق زن بر مرد است.

				بودند. آن مرد در مدینه مُرد و قضیه را نزد پیغمبر بردند. ایشان به پدر و مادر و فرزندان مرد سهم به سزا داد و به زن متوفی سهمی نداد. لیکن توصیه فرمود که از ما ترک متوفی خرج یک سال زن را بدهند.) واحدی، ابی الحسن علی بن احمد، اسباب نزول القرآن، ص ۸۴. (به مدت یک سال به او نفقه بدهند.) سیوطی، جلال الدین، اسباب نزول آیات قرآن کریم، ص ۱۰۵. این آیه شریفه سفارش می‌کند به مردان که برای همسران خود وصیتی کنند و مالی معین نمایند، که بعد از مرگشان به ایشان بدهند، مالی که کفاف مخارج یک سال ایشان را بدهد، بدون اینکه از خانه‌های خود اخراج^۱ (محمد بن مسعود، تفسیر عیاشی، ج ۱، ص ۱۲۱) شوند، چیزی که هست از آنجایی که این تعیین مال، حق زنان است و حق چیزی است که هم می‌توان آن را استیفا کرد و هم از آن صرف نظر نمود، لذا می‌فرماید: اگر زنان شوهر مرده در این مدت از خانه شوهر بیرون شدند، دیگر شما ورثه شوهر تقصیری در ندادن آن مال ندارید، و یا اگر خواستند بطور شایسته شوهر کنند دیگر شما مسئول نیستید.) طباطبایی، محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ترجمه موسوی همدانی، ج ۲، ص ۳۷۰
۱۸	۸۷	البقره: «وَلِلْمُطَلَّقاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ»	۲۴۱	باوقوع طلاق قبل از آمیزش؛ لزوم پرداخت تمام یا نصف مهریه به همراه هدیه‌ای جداگانه
۱۹	۹۰	الاحزاب: «مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قُلُوبَيْنِ فِي جُوفِهِ وَمَا جَعَلَ أَزْوَاجَكُمْ لِلنَّاسِ...»	۴	عدم امکان جمع بین دو اعتقاد متناقض و دو رأی متناقض

۱. از امام باقر و یا امام صادق روایت کرده که در ذیل جمله "وَ عَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ" فرمود: منظور خرج است، اگر شوهر در همین ایام از دنیا برود نفقه زن مطلقه‌اش را باید ورثه او بدهند..

مسئولیتی سنگین شبیه تر است تا به اجرای خواسته‌های شخصی و حقی فردی و این همان چیزی است که در اسلام از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. (همان، ص ۱۴۵-۱۴۶)					
«اسلام مرد را قوام و زن را ریحان می‌داند. این نه جسارت به زن است نه جسارت به مرد. نه نادیده گرفتن حق زن است و نه نادیده گرفتن حق مرد؛ بلکه، درست دیدن طبیعت آن‌هاست. ترازوی آن‌ها هم اتفاقاً برابر است؛ یعنی وقتی جنس لطیف و زیبا و عامل آرامش و آرایش معنوی محیط زندگی را در یک کفه می‌گذاریم و این جنس مدیریت و کارکرد و محل اعتماد و اتکا بودن و تکیه‌گاه بودن برای زن را هم در کفه‌ی دیگر ترازو می‌گذاریم، این دو کفه باهم برابر می‌شود. نه آن بر این ترجیح دارد و نه این بر آن» (خطبه‌ی عقد، ۱۳۷۸، ۱۲، ۲۲)	زن آزاد است؛ در انتخاب زندگی ساده یا راه دیگر طی کردن راه جدایی با نیکویی	۲۸	الاحزاب: «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكُمْ إِن كُنْتُنَّ تُحِبُّنَّ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا فَرِيقٌ لَّهُنَّ مِمَّا كُنْتُمْ تُحِبُّونَ...»	۹۰	۲۰
ای زنان پیامبر، هر که از شما کار زشت و گناهی آشکار کند او را عذاب دوچندان باشد؛ لذا گناه همسران مسئولین بیشتر محاسبه می‌شود زیرا در جامعه الگو هستند.	سنگینی کیفر همسران مسئولین	۳۰	الاحزاب: «يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ مَن يَأْتِ مَكَّنًا فَإِذَا فُجِّشَتْهُ مُبِينَةً يَضَافُ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ...»	۹۰	۲۲
عدم تسریع در امر جدایی و کنایه گویی مسائل زناشویی مهم هست.	توجه عاطفی به مسائل همسر و با حیا سخن گفتن با ایشان	۳۷	الاحزاب: «وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ...»	۹۰	۲۳
وجوب پرداخت مهریه توسط مرد	توجه به حقوق مالی همسر	۵۰	الاحزاب: «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أُولْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْنَ أَجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا...»	۹۰	۲۴
روشنی چشم همسر با نداشتن غم و رضایت قلبی در همه‌ی روزهای زندگی با مرد	توجه به رضایت همسر	۵۱	الاحزاب: «تُرْجَىٰ مَن تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتُؤْوَىٰ إِلَيْكَ مَن تَشَاءُ وَمَن ابْتِغَيْتَ مِمَّنْ غَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ...»	۹۰	۲۵
ازدواج مجدد از احکام امضایی اسلام است نه از احکام تأسیسی. اسلام از ازدواج‌های بی حد و حساب هم جلوگیری کرده و هم آن را محدود به عدالت کرده است که منظور از «عدالت ممکن» هم عدالت در نفقه است. در این صورت اگر مرد تمکن مالی داشته باشد و این امکان را عادلانه بین زنان تقسیم کند و نفقه‌ی آن‌ها را به شکل مساوی بپردازد و آنجایی که در قرآن می‌گوید شما نمی‌توانید (عدالت ممتنع)، منظور این است که شما هم زنان را یکسان دوست نخواهید	محدودیت تعدد همسر	۵۲	الاحزاب: «لَا يَجِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مَن بَعْدَ وَلَا أَن تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِّنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَغْنَيْتُكَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ...»	۹۰	۲۶

				داشت.» (کدیور، محسن، نقد فقهی بر لایحه حمایت از خانواده؛ ر. ک: لمباء رستمی تبریزی، تعدد زوجات و شرایط آن در لایحه حمایت از خانواده، ۴۵، ش ۱، ۱۶، ص ۵۲۵)
۲۷	۹۱	۱۰	الممتحنه: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَأَمْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ ..»	حمایت از نیاز مالی و عاطفی زنان
۲۸	۹۲	۳	النساء: «وَأِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ...»	اصل بودن تمایل قلبی در انتخاب همسر تعدد همسر مشروط به عدالت و چهار همسر دائمی
۲۹	۹۲	۴	النساء: «وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدَقَاتِهِنَّ بِحِلَّةٍ فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا»	وجوب پرداخت مهریه توسط مرد مهریه، نشانه‌ی صداقت مرد در علاقه به همسر
۳۰	۹۲	۱۱	النساء: «يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ خَظِّ الْأُنثِيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ...»	توجه به ارث بری همسران

				همراه تو بود و شهید شد و عمویشان میراث او را تماماً تصرف کرده، یا رسول الله ﷺ چه می‌فرمایی؟ که تا مال نداشته باشند کسی با آنها ازدواج نمی‌کند. پیغمبر ﷺ فرمود: خدا در اینباره حکم می‌کند و این آیه از سوره نساء نازل شد. (واحدی، ابی الحسن علی بن احمد، اسباب نزول القرآن، ص ۱۵۰؛ سیوطی، همان، ص ۱۵۰-۱۵۱) (جابر گوید پیغمبر ﷺ به من فرمود: برو آن زن و طرفش را بیاور. (آوردم) و به عموی بچه‌ها فرمود: دو ثلث به دو دختر بده و یک ثمن به زن بده و بقیه برای خودت. (مزینی، همان، ص ۳۶۷)
۳۱	۹۲	النساء: «وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ...»	۱۲	طرح ارث زن و شوهر سهم الارث زنان ربع ترکه مردان بی‌فرزند سهم الارث زنان هشت یک مردان با فرزند
۳۲	۹۲	النساء: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا وَلَا تَغْضُلُوهُنَّ لِيَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ...»	۱۹	حرام بودن بازپس گرفتن مهریه با زور و اجبار سخت‌گیری مرد نسبت به زن فقط در صورت معرض بی‌عفتی قرار گرفتن
۳۳	۹۲	النساء: «وَأَنْ أَرِدْتُمْ إِسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَأَنْتُمْ أَحَدٌ يَهِنٌ قَنَاطَرًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا اتَّخَذُوهُنَّ بَهْتَانًا وَاثْمًا مَبِينًا»	۲۰	عدم مانع در تعیین مقدار مهریه طلاق، به دست مرد منع ازدواج دوم به قیمت ضایع کردن حق همسر اول

					برای حمایت از حقوق زنان نازل گردیده به عموم مسلمانان دستور می‌دهد که بهنگام تصمیم بر جدائی از همسر و انتخاب همسر جدید حق ندارند چیزی از مهر همسر اول خود کم بگذارند و یا اگر پرداخته اند آنرا با بهانه‌های واهی از طریق تهمت و بهتان پس بگیرند. هر قدر هم که مهر زیاد باشد که از آن تعبیر «به قنطار» (مال کثیر و ثروت زیاد) شده است. (تفسیر صافی، ذیل همین آیه) ماده ۲۳ لایحه حمایت خانواده اذعان می‌دارد که: «اختیار همسر دائم بعدی منوط به اجازه دادگاه پس از احراز توانایی مالی مرد و تعهد اجرای عدالت بین همسران می‌باشد.»
۳۴	۹۲	النساء: «وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنِ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا»	۲۱	عدم پس گرفتن مهریه به ناحق مهریه حقی برای زنان	بهره‌ی همسر از همسر، حقی قابل گذشت است. حکمی نیست که قابل تغییر نباشد. به خاطر حفظ خانواده، باید از حق شخصی گذشت.
۳۵	۹۲	النساء: «وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُمْ...»	۲۴	منع ازدواج با زنان شوهردار وجوب پرداخت مهریه توسط مرد شرط رضایت طرفین در مهریه	محمد بن عبد الرحمن با اسناد از ابو سعید خدری روایت می‌کند که در جنگ اوطاس بر زنان اسیر شوهر دار دست یافتیم و چون شوهر داشتند از همیستر شدن با آن‌ها خودداری کردیم و در اینباره از پیغمبر ﷺ پرسیدیم، آیه بالا نازل شد و تصرف آنها بر ما حلال گردید. سیوطی، جلال الدین، اسباب نزول آیات قرآن کریم، ص ۱۵۵؛ واحدی، ابی الحسن علی بن احمد، اسباب نزول القرآن، ص ۱۵۲) در نتیجه طبق آیه بالا ازدواج و آمیزش جنسی با زنان شوهردار حرام است، مگر زنانی که خدا غنیمت مسلمانان ساخته است. و حدیث ابی سعید طبق صراحت لفظ آیه و اجماع مفسرین، صحیح است. (مزینی، خالد بن سلیمان، المحرر فی اسباب القرآن، ص ۳۸۰)
۳۶	۹۲	النساء: «وَمَنْ لَمْ يَسْتَمِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ...»	۲۵	عدم مانع در ازدواج ایمان ظاهری، شرط اساسی هر ازدواج میزان مهریه بر اساس عرف و شئون زن شرط بقای ازدواج، پاکدامنی، دوری از فحشا و روابط نامشروع	عفت در اصطلاح، عبارت است از نگه‌داری شکم و شرمگاه از حرام‌ها و شبهه‌ها و مبالات داشتن از پرده‌داری و ابا داشتن از ارتکاب حرام‌ها. از این رو، بسیار مطلوب است جوانی که خود را در معرض فساد می‌بیند، باهدف حفظ عفت، ازدواج کند. (سنجولی، زینب ۱۳۹۴، ص ۶۱-۶۹) همتای مناسب برای زن، شوهری است که باعفت و پاکدامن باشد و مخارج زندگی خود را بتواند اداره کند. (محمدی اشتهاردی ۱۳۷۷، ص ۱۶۲)
۳۷	۹۲	النساء:	۳۴	نشانه‌ی شایستگی	یکی از ویژگی‌های مهم همسرگزینی،

		«الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَإِنَّهُنَّ فَائِزَاتٌ بِمَا حَفِظْنَ اللَّهُ وَاللَّاتِي تَخَافُونَ...»		زن، اطاعت و تواضع نسبت به شوهر نشانه‌ی همسر شایسته، حفظ خود در غیاب شوهر اطاعت زن از شوهر و حفظ حقوق وی، مشروط به تأمین زندگی او از سوی مرد ممنوعیت مرد بر آزدن همسر مطیع مطیع کردن زن طرق مختلف ارزش بودن تواضع زن رازداری، حفظ مال و آبرو و ناموس شوهر در غیاب از نشانه‌های همسر شایسته برخورد با منکرات زن به صورت مرحله ای منع برخورد با زن به خاطر انتقام	رعایت پوشش موردنظر اسلام است و آن که زنان جلوه‌های زیبایی‌اند نامند. (سوره نور، آیه ۳۱؛ سوره احزاب، آیه ۳۲) در مورد مردان شایسته نیز با وجود تأکید بر خصلت غیرت و مطلوب دانستن آن، به تأثیرات منفی غیرت نابجا و نقش آن در ایجاد انحراف در زنان اشاره شده است؛ بنابراین، باید از ازدواج با مردانی که به گونه‌ای افراطی دچار بدبینی هستند، اجتناب شود. (حسین‌خانی نائینی، هادی، معیارهای انتخاب همسر از دیدگاه اسلام، ص ۲۷) قنوت و نگهداری در این آیه با توجه به سیاق آن، در ارتباط با شوهر و در حوزه مسائل خانوادگی تفسیر شده است. (طباطبائی، محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۴، ص ۳۴۴) این آیه در بعد حقوقی روابط زناشویی، مرد را در موضع بالاتری قرار می‌دهد اما در ادامه آیه، شوهران از تعدی به زنان در صورت اطاعت آنان بر حذر داشته شده‌اند. قوامون در این آیه به معنای شوهرانی است که در تدبیر امور و برطرف کردن نیازهای زن، اشراف دارند. (جوادی آملی عبدالله، تفسیر تسنیم، ج ۱۸، ص ۵۵۵) شوهر باید مردانگی داشته باشد و صرف زوجیت و شوهر بودن کافی نیست. مشتقات این واژه حاکی از قوت و توانایی است. (ر.ک: شیخ طوسی، التبیان، ج ۲، ص ۲۴۱؛ طبرسی، مجمع البیان ج ۲۱، ص ۵۷۵؛ فخر رازی، التفسیر الکبیر، مج ۳، ج ۶، ص ۹۴ - ۹۵؛ بلاغی نجفی، آلاء الرحمن، ج ۱، ص ۳۸۵ به نقل از عبدالله، جوادی آملی، تفسیر تسنیم، ج ۱۱، ص ۲۶۴)
۳۸	۹۲	النساء: «وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْتَغُوا حُكْمًا مِنْ أَهْلِهَا وَحُكْمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يَرِيدَا إِصْلَاحًا...»	۳۵	شقاق بین زن و شوهر تسریع برای اصلاح میان زن و شوهر مسئولیت جامعه در برابر اختلافات خانواده حق یکسان زن و مرد در انتخاب داور	همچنین بین راه حل نشوز زن و نشوز مرد در قرآن تفاوت آشکاری وجود دارد؛ راه حل نشوز زن کنش کلامی و عینی است. کنش کلامی موعظه، مستلزم شاخص‌های بالاتری است که به موعظه کننده نسبت به موعظه‌شونده داده می‌شود. کنشی عینی نیز شامل ترک بستر و زدن (نساء/۳۴) همسر است که در اولین کنش لازم است تا همسر بفهمد که شوهر او ناخشنود است و دومی کنش عینی متعدی است که تأثیر آن مستقیماً به پیکر زن انتقال می‌یابد. اما راه حل نشوز مرد، گذشتن از حقوق برای جذب محبت

				است. زن، تنها با کنش ذهنی ارادی از حق خود می‌گذرد تا نتیجه این صرف نظر، جلب محبت شوهر باشد. دهقان، مجید، جنسیت و زبان قرآن، ص ۱۶۵) «در این محکمه، از آنجا که داوران از فامیل هستند و با زوجین منافع مشترک دارند نسبت به آینده آنان بی تفاوت نیستند. لذا آنان نهایت تلاش خود را صرف اصلاح میان زن و شوهر می‌نمایند.» (مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۳، ص ۴۱۷)
۳۹	۹۲	۴۳	النساء: «وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا...»	تسهیل در امر مباشرت باهمسر کفایت تیمم از غسل پس از نزدیکی با زنان با رویکرد تسهیلی
۴۰	۹۲	۱۲۸	النساء: «وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِن بَغْلِهَا يُشْوِرًا أَوْ إِغْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَصْلِحَا بَيْنَهُمَا...»	موعظه جهت ترمیم علامت نشوز راهگشاست و قبل از آنکه به خود نشوز منتهی شود چاره‌اندیشی شده است. (جوادی آملی، عبدالله، تسنیم، ج ۱۸، ص ۵۴۸)
۴۱	۹۲	۱۲۹	النساء: «وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُوا كَالْمُطَلَقَةِ...»	شهادت مطهری نیز تک همسری را طبیعی ترین شکل زناشویی تلقی نموده است. (مطهری، مرتضی، نظام حقوق زن در اسلام، ص ۳۴) مردان حتی با وجود تلاش بسیار نمی‌توانند بین چند زن عدالت کامل را برقرار کنند؛ عدالتی که در روایات شیعه به عدالت در محبت تفسیر شده است. همچنین شوهران را از گرایش به برخی همسران و به حال خود رها کردن همسران دیگر بر حذر داشته است؛ از این رو بالاترین ف گذاشتن زن، حرام است. فتاوی‌ها كَالْمُطَلَقَةِ (کلینی، یعقوب، کافی، ص ۳۶۳)
۴۲	۹۲	۱۳۰	النساء: «وَإِنْ يَتَفَرَّقَا بِغْنِ اللَّهِ كُلًّا مِنْ سَعَتِهِ وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا»	گام اول، اصلاح و تقوا (آیهی قبل)، گام آخر، جدایی و طلاق گام اول، اصلاح و تقوا آخر، جدایی و طلاق
۴۳	۹۲	۱۴۱	النساء: «...الْقِيَامَةَ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا»	طبق قاعده نفی سبیل در این سوره، در باب نکاح نیز زن مسلمان نمی‌تواند با کافر ازدواج کند؛ زیرا ازدواج گونه‌ای سلطه زوج بر زوجه است که این حدیث آن را نفی کرده

				است که نشان از وجود ارزشمند زن مسلمان در برابر کافر می‌باشد.(نساء/ ۱۳۰)
۴۴	۹۶	۲۳	الرعد: «جَنَّتْ غَدَنٌ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ...»	ورود بهشتیان باهمسران صالح‌شان به بهشت(رعد/ ۲۳)
۴۵	۹۶	۳۸	الرعد: «وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِيَّةً...»	همسر داری انبیا اشاره به زندگی انبیا که دارای همسر و فرزند بوده‌اند.
۴۶	۹۷	۷۰	الرحمن: «فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ»	خیرات حسان بودن زنان دنیایی زنان بهشتی هم نیکو سیرت؛ هم نیکو صورت
۴۷	۹۹	۱	الطلاق: «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْضُوا الْعِدَّةَ...»	منع منت گذاردن و منت کشیدن توسط همسران
۴۸	۹۹	۲	الطلاق: «فَإِذَا بَلَغَتِ الْحُلُمْنَ فَلَامَسَكُمْ فَلَهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَى عَدْلٍ مِنْكُمْ»	گواهی دو شاهد عادل بر طلاق
۴۹	۹۹	۳	الطلاق: «وَيَرْزُقُهُ مِنْ خَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ...»	مراعات تقوا توسط همسران؛ نزول لطف ویژه الهی
۵۰	۹۹	۴	الطلاق: «وَاللَّائِي يَنْسَنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نَسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ...»	نیاز به تقوا در مسائل خانوادگی و مراعات حقوق همسر (به خصوص در شرایط طلاق و جدایی)
۵۱	۹۹	۵	الطلاق: «ذَلِكَ أَمْرُ اللَّهِ أَنْزَلَهُ إِلَيْكُمْ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَكْفِرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُعْظِمْ لَهُ أَجْرًا»	ساده ننگاشتن دستورات الهی در مسائل خانوادگی
				و به مرد مؤمن سفارش شده که با اشتباهی اهل خود غذا بخورد نه آن که خواسته خود را بر آنان تحمیل نماید(همان، ج ۲۱، ص ۵۴۲، ح ۲۷۸۱۴) در مورد زنان نیز آموزه-های بسیاری وارد شده است. قدرشناسی از همسران(همان، ص ۱۷۵، ح ۲۵۳۵۲)، کسب رضایت آنان حتی در صورتی که شوهر مقصر باشد(همان، ص ۱۵۸، ح ۳۵۳۰۲) و ایجاد آرامش روانی در زمان بروز مشکلات و خدمت به همسر از ویژگی‌های مطلوبی است که پیامبر

					اکرم علیه السلام به آن ترغیب نموده- اند. (محمد بن حسن حرعاملی، وسائل الشیعه، ج ۲۱، ص ۳۲، ح ۲۴۹۵۴ و ص ۴۰، ح ۲۴۹۷۹ و ص ۱۷۲، ح ۲۵۳۴۲ و ح ۲۴۹۵۷)
۵۲	۹۹	الطلاق: «أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وَجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمْلٍ»	۶	تأمین مسکن زن حتی بعد از طلاق توجه به آرامش زن در انتخاب مسکن	سرپرستی امور خانواده به عهده‌ی مرد است. «مرد باید کار کند. معیشت خانواده به عهده‌ی اوست. زن هرچه ثروت دارد مال خودش است. اما معیشت خانواده بر دوش او نیست. (خطبه‌ی عقد، ۱۳۷۹/۶/۲۸)
۵۳	۹۹	الطلاق: «لَيَنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِّرَ عَلَيْهِ رُزْقُهُ فَلْيَنْفِقْ مِمَّا...»	۷	ملاک در میزان هزینه زندگی، توان مالی مرد واجب النفقه بودن زن طلاق داده شده تا مدتی	در بسیاری از مواقع، هدیه ای که مورد نیاز طرف باشد مانند خوراک و پوشاک که به اشخاص داده می‌شود، اگر کم قیمت هم باشد، در روح آنها اثر مطلوبی می‌گذارد. به همین جهت در روایاتی که از ائمه اطهار: رسیده، هدیه دادن مرد به زن را مثل لباس، غذا و زمین زراعی شمرده اند که در جهت تأمین ضروریات زندگی زن صرف می‌شود. (برخی مفسرین عنوان کرده اند متاع چیزی جز پول و وجه نقد نمی‌باشد، زیرا به طور مستقیم از پول نمی‌توان استفاده کرد، بلکه باید تبدیل به کالا شود و به همین جهت قرآن کریم از هدیه تغییر به متاع کرده است، زیرا دادن کالا اثر روانی خاصی دارد؛ مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۲، ص ۱۴۰)
۵۴	۱۰۲	النور: «وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُنَّ...»	۴	کیفر سخت تر برای تهمت زدن به زنان همسر دار	توجه به سخت بودن عذاب کسانی که به همسران خود تهمت می‌زنند.
۵۵	۱۰۲	النور: «وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ...»	۶	اثبات زنا ی همسر، چهار سوگند و یک لعنت، به جای چهار شاهد	خداوند با فضل و رحمت خود از طریق این گونه احکام، مانع رسوایی افراد شده است.
۵۶	۱۰۲	النور: «وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ»	۷	توجه و رعایت حدود الهی در برخورد باهمسر	محدودیت آور بودن اجرای لعان و سوگند خوردن در برابر ادعای وارد شده به همسر
۵۷	۱۰۲	النور: «وَيَذَرُاعْنَهَا الْعَذَابُ إِنْ تَشْهَدُ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ»	۸	دفع عذاب (سنگسار) از زن با چهار بار به خدا قسم خوردن	قرار دادن چهار شاهد یا چهار سوگند، آن هم با لعنت و غضب، برای اثبات زنا، نشانه‌ی آن است که خداوند با فضل و رحمت خود از طریق این گونه احکام، مانع رسوایی افراد شده است.
۵۸	۱۰۲	النور: «وَالْخَامِسَةُ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ»	۹	نافع بودن اجرای قنوانین و دستورات خداوند	توجه و عنایت خداوند حتی به گناهکاران
۵۹	۱۰۲	النور: «إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ...»	۱۱	دفع تهمت از عایشه همسر پیامبر	تهمت زدن نیز نوعی پوشاندن حق و جلوه دادن باطل است لذا به شدت از

			عَصَبَةُ مِنْكُمْ لَأِ تُحْسِبُوهُ شَرًّا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ...»		این کار نهی شدند.
۶۰	۱۰۲	النور: «لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا...»	۱۲	توبیخ مسلمانان به خاطر بدگمانی به همسر پیامبر	مؤمنان در برابر آبروی یک «فرد» مسئول هستند.
۶۱	۱۰۲	النور: «الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ...»	۲۶	زنان بدکار و ناپاک، شایسته مردان ناپاک و مردان زشتکار و ناپاک، شایسته زنان ناپاک	زنان بدکار و ناپاک شایسته مردانی بدین وصفاند و مردان زشتکار و ناپاک نیز شایسته زنانی بدین صفت- اند و (بالعکس) زنان پاکیزه نیکو لایق مردانی چنین و مردان پاکیزه نیکو لایق زنانی همین گونه‌اند، و این پاکیزه‌گران از سخنان بهتانی که ناپاکان درباره آنان گویند منزله‌اند و بر ایشان امرزش و رزق نیکوست.
۶۲	۱۰۲	النور: «وَأَنكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالْمَلَاحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُعْطِهِمُ اللَّهُ...»	۳۲	جواز پیشقدم شدن هر یک از طرفین ازدواج همسر دادن زنان بیوه شرط ازدواج، داشتن صلاحیت	دورکعت نماز کسی که همسر دارد، بهتر از هفتاد رکعت نماز کسی است که همسر ندارد. (مجموعه روایات از تفسیر نورالثقلین می‌باشد)
۶۳	۱۰۵	المجادله: «الَّذِينَ يَظَاهَرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا...»	۲	لغو قانونظهار	ظهار عملی ناپسند است و باعث این نمی‌شود که همسر شخص مادر او شود، اما همانند گذشته نزدیکی باهمسر حرام است تا زمانی که کفارہ پرداخته شود...
۶۴	۱۰۵	المجادله: «وَالَّذِينَ يَظَاهَرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ...»	۳	محدودیت مرد در مقابل گفتار خود به همسر	آموزه‌های روایی، مدارا و رحمت نسبت به زوجه را در هر حالی توصیه کرده‌اند (محمدبن حسن حرعاملی، وسائل الشیعه، ج ۲۰، ص ۱۶۷، ح ۲۵۳۲۳ و ص ۱۶۸، ح ۲۵۳۲۶) خوش صحبتی باهمسر، زمینه‌ساز صفای زندگی (همان، ص ۱۶۹، ح ۲۵۳۲۹) و نیکی به آنان سبب زیادی عمر (محمدبن حسن حرعاملی، وسائل الشیعه، ج ۱، ص ۵۶، ح ۵۱۱ و ج ۱۲، ص ۱۶۲) و گشایش در امور اقتصادی خانواده مصداقی از خوش رفتاری باهمسر است. (همان، ج ۲۰، ص ۱۷۱، ح ۲۵۳۲۹) هدیه به همسر محبت او را افزون و عفت وی را فزونی می‌بخشد. (همان، ج ۱۹، ص ۲۴۱، ح ۲۴۵۰۲)
۶۵	۱۰۷	التحریم: «وَإِذْ أَسْرَ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ خَدِيثًا فَلَمَّا نَبَأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ...»	۳	مطلوب بودن رازداری زن	زن باید رازدار باشد تا همسرش بتواند اسرارش را به او بگوید.
۶۶	۱۰۹	التغابن: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ مِنْ	۱۴	پیش رفتن تا آخرین مرحله خطاپوشی	در مسیر خطاپوشی تا آخرین مرحله پیش روید؛ ببخشید، سرزنش نکنید

۱. برخی از همسران مؤمنان نموده که دشمنان آنان شمرده شده اند و ذکر نموده که باید از آنان بر حذر باشند و در این راه تنها بعضی از همسران و فرزندان، مانع در راه ایمان به خدا هستند نه همه. «مَنْ أَرْوَاكِكُمْ».

			أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَذْوًا لَكُمْ فَاَحْذَرُوهُمْ...تَغْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا»		و به یاد خودتان هم نیاورید. که بالاترین نوع بخشش؛ همین صفح هست که به معنی ترک ملامت و سرزنش است. (طباطبایی، محمدحسین، تفسیر المیزان، ج ۳۸، ص ۲۶۲)
۶۷	۱۱۲	المائدة: «...وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا...»	۵	اصل ایمان و پاکدامنی در انتخاب همسر، دادن مهریه به خود زن، پرداخت اجرت به زن به خاطر ازدواج، ممنوع بودن برقراری روابط نامشروع؛ حتی با غیرمسلمان	همچنین اگر کسی در حال حیض با زن نزدیکی کرد کفارہ (جریمه نقدی برای گناه) بر او واجب می‌شود. ر.ک: امام خمینی (ره)، تحریر الوسیله و رساله عملیه مراجع معظم تقلید، مبحث احکام حائض و غسل جنابت) در ایامی که رحم زن در حال خارج نمودن خون آلوده است، آمادگی پذیرش نطفه را نداشته و اگر هم نطفه ای ایجاد شود؛ آن فرزند دارای مشکل روحی و یا جسمی خواهد شد. (حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۵۶۸. حویزی، عبد علی بن جمعه، تفسیر نورالثقلین، ج ۱، ص ۱۷۸) امام صادق حفظ فروج به معنای حفظ از زنا است. (تفسیر جوامع الجامع، ج ۳، ص ۱۰۳)
۶۸	۱۱۲	المائدة: «...أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا..»	۶	بیان کفایت تیمم از غسل پس از نزدیکی با زنان	شهید مطهری می‌فرماید: «ازنظر اسلام زن حائض حکم یک انسان به اصطلاح «محدث» یعنی انسان فاقد وضو و غسل را دارد که در آن حال از نماز و روزه محروم است» (مطهری، مرتضی، حقوق زن در اسلام، ص ۱۲۰)
۶۹	۱۱۳	البراءة(توبه): «إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأُمُؤَالَ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ...»	۲۴	بیشتر بودن محبت به خدا نسبت به همسر	امیرالمؤمنین می‌فرماید: «سلامت زندگی در مدارا کردن است.» ^۲ پیامبر خدا می‌فرماید: «زن گل است نه پیشکار؛ پس در همه حال با او مدارا کن و با وی به خوبی هم‌نشینی نمای تا زندگی‌ات باصفا شود.» ^۳

۳. جمع بندی مضمونها

در این قسمت از تحلیل مضمون‌های پایه که از شاخص‌های همسری در آیات

۱. حکمت و اسرار غسل زنان نیز منحصر به تمیزی و نظافت نیست بلکه جنبه معنوی آن بیشتر موردنظر است از همین رو، غسل باید با قصد قربت انجام شود.

۲. سلامه العیش فی المداراه؛ محمد محمدی ری شهری، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، حمیدرضا شیخی، چ دهم، قم، دارالحدیث، ۱۳۸۷ ه، ص ۲۱۹.

۳. إن المرأة ریحانة و لیست بقهرمانه، فدارها علی کل حال و احسن الصحبة لها لیسفو عیشک؛ محمد محمدی ری شهری، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ص ۲۱۹.

استنباط شد، به مضمون‌های سازمان دهنده و از تحلیل مضمون‌های سازمان دهنده به مضمون‌های فراگیر رسیده می‌شود که در جدول شماره ۳ و ۴ به آن‌ها اشاره می‌شود. جدول ۴. جمع‌بندی مضمون‌ها و تدوین مضمون فراگیر مرتبط با آیات تسهیلی از همسری

در سورمدنی

مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده	مضمون فراگیر
رویکرد تسهیلی در امر مباشرت	اقامه حق و قانون‌گرایی در احیاء حق ارث و پرهیز از تضییع حق همسر با رعایت قوانین حاکم بر ازدواج و طلاق و ارتقاء سطح توجه به رعایت حقوق همسر	حمایت مالی و قانونی
حق برخورداری از ارث		
عدم نشوز هنگام وجود عذر شرعی		
اثبات زنا با رعایت قوانین الهی		
رعایت قانون هنگام ازدواج		
جلوگیری از طلاق‌های ناروا		
منع در بازپس گرفتن مهر		
منع ازدواج دوم به قیمت ضایع کردن حق همسر اول		
تأمین مسکن زن حتی بعد از طلاق		
وجوب پرداخت مهر		
وجوب نگهداری عده بعد از فوت شوهر		
جریمه نقدی برای گناه نزدیکی با همسر در حال حیض		
صیانت از انحلال خانواده		
ارائه شاهد در دادگاه هنگام طلاق		
امساک به معروف هنگام ازدواج	عدالت‌خواهی در جایگاه زن به‌عنوان هسر با توجه به رعایت حدود الهی در برخورد با ایشان	حمایت معنوی و اخلاقی
گواهی دو شاهد عادل بر طلاق جهت جلوگیری از جدایی نامعقول		
موعظه جهت ترمیم علامت ترمیم علامت نشوز		
عدم تسریع در امر جدایی		
قائل به تفاوت در راه حل نشوز زن و نشوز مرد		
عدم سبک‌پنداری در طلاق		
توجه به حالات زن در امر خواستگاری		
پیش رفتن تا آخرین مرحله خطاپوشی و انجام		

صفح	
عفو در خانواده	
محترم بودن رأی زن مطلقه، در انتخاب شوهر	
تسریع به احسان و معاشرت به معروف	
توجه به آرامش زن در انتخاب مسکن	
توجه به اراده و انتخاب همسر در ادامه زندگی	
گذشتن از حقّ شخصی به خاطر حفظ خانواده	
آثار ازدواج و زوجیت	
امساک به معروف هنگام ازدواج	
توجه به ساده زیستی	
اهمیت مسائل زناشویی	
اهمیت عفو همسران	
مراعات عدالت در برخورد با زن هنگام	
طلاق و یا وفات مرد	
آثار ازدواج و زوجیت	
حدومرز در مباشرت	
رعایت تقوا در مسائل همسر به خصوص هنگام طلاق	
خصوص هنگام طلاق	
توصیف همسران بهشتی	
عدم افشای راز همسر	
توجه به ویژگی‌های همسر	
توجه به کفویت هنگام ازدواج	
الزامی بودن ثبت ازدواج دائم، طلاق و رجوع	
ممنوع بودن برقراری روابط نامشروع، حتی با غیرمسلمان	
کیفر سخت‌تر برای تهمت زدن به زنان همسر دار	
اثبات زناى همسر، چهار سوگند و یک لعنت، به جای چهار شاهد	
رعایت عفت جنسی	

نتیجه گیری

در اولین آیه از آیات مدنی طبق سیر نزول؛ اولین شاخص تسهیلی، اشاره به «هُنَّ لباسٌ لکم و انتم لباسٌ لهنَّ» (بقره/ ۱۸۷) ظاهر از کلمه لباس همان معنای معروف آن است؛ یعنی جامه‌ای که بدن آدمی را می‌پوشاند و این دو جمله از نوع استعاره است؛ زیرا هر یک از زن و شوهر طرف دیگر خود را از رفتن به دنبال فسق و فجور و اشاعه دادن آن در بین افراد بازمی‌دارد؛ پس مرد لباس و پوشاننده زن است و زن پوشاننده مرد است و این خود استعاره‌ای است؛ همسر نیز همین‌گونه است. (محمدحسین طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۲، ص ۴۴) و در ادامه آیات بحث از حمایت تسهیلی در باب و مسائل گوناگون همسران مطرح شد که در جدول بالا به صورت دقیق به موارد آن اشاره شده و در عین حال قابل اذعان است که برخی از محققان معاصر با رویکردی آسیب‌شناسانه، در نقد کثرت صدور فتاوا بر اساس احتیاط گفته‌اند:

متأسفانه فقهای بزرگوار با تمسک به علم اجمالی، احتمال عقاب، حُسن ادراک واقع و ...، چنان به احتیاط‌های فراوان و گاه غیرقابل اجرا روی آورده‌اند که شریعت سهله و سمحه، هرگونه که معنا شود، جایگاهی در فقه به خود نبیند و به‌وضوح روشن است که دین صعب و پراحتیاط، جاذبه که ندارد هیچ، بلکه سرتاسر دافعه خواهد بود و امکان تطبیق یک نظام بر آن غیرممکن. (ر.ک: عابدینی، ۱۳۸۳ ش)

این امر در حالی است که کتبی همچون احکام النساء شیخ مفید صرفاً اشاره‌ای به باب حیض در صفحه ۱۸ الی ۲۶ نموده ولی در باب تسهیل بودن این باب هیچ سخنی نپرداخته اما این نوشتار ضمن تبیین مقصود از سهولت بودن شریعت برای بانوان در مسائل همسران، با ارائه مستندات و مدارکی به تأسیس قاعده‌ای با عنوان «قاعده تسهیل» می‌پردازد و محل جریان این قاعده، معیار سهولت انجام حکم شرعی و نهاد تشخیص این سهولت را در باب مسائل مبتلی به زوجین تبیین می‌کند؛ زیرا مصلحت و تسهیل جامع فقه است؛ بدین معنا که فقیه در مقام کشف حکم شرعی موضوعات احکام، به‌ویژه در باب مباحث زنان، یا ترجیح ادله در فرض تعارض، می‌تواند سهولت در انجام تکلیف را، به‌عنوان سنج و معیار قرار دهد و بر این اساس، فتوا دهد.

برای نمونه، بحث امساک به معروف هنگام ازدواج که نشانگر نوعی عدالت ترمیمی در باب معاضدت زوجین مطرح گشته و یا و یا احکامی که برای ترخیص زن از طرف شارع در دوران حیض قرار می‌گیرد؛ مانند عدم تکلیف به ادای نماز و یا روزه در زمان حیض و همین امر نشان از تسهیل به تعداد محدود قضای عمل در ماه و سال و یا تقدم

عادت در زن حائض صاحب عادت وقتیه- عددیه ولو اینکه دارای صفات حیض نباشد و این امر نشان می‌دهد که فقه حیرت و سختی و تکلف را برداشته و به دلیل وجود یکی از معیارهای سهولت در انجام تکلیف، (یعنی صدق عرفی دارای عادت) به استناد قاعده تسهیل، حکم به صحت این عمل می‌دهد که خود نشان از راهبردهایی است که در فقه تسهیلی در اختیار مکلف قرار می‌گیرد یا در فرض تعارض دو دلیل که یکی وجوب روبه‌قبله بودن هنگام ادای نماز در حال اختیار و دیگری دلالت دارد بر عدم جواز وجوب روبه‌قبله بودن هنگام تحیر در سمت قبله زمانی که زن حائض پاک‌شده و تنها به‌قدر یک نماز وقت داشته باشد؛ به دلیل وجود یکی از سنجه‌های سهولت، (یعنی جواز تخییر بین جهات قبله به دلیل ضیق وقت برای ادای نماز واجب) دلیل دال بر جواز تخییر را، با فرض تساوی دو دلیل در سایر جهات منصوصه ترجیح، مقدم سازد.

استناد به قاعده تسهیل، پس از اینکه سنجه‌های معتبر در سهولت ادای تکلیف از دیدگاه شارع، برای هر باب از فقه تبیین، تنقیح و با دلیل قطعی اثبات شد و نیز نهاد متولی تشخیص سهولت معین گردید، ممکن است. همچنین اذعان به این نکته ضروری است که منظور از تسهیل، فراهم شدن امکان انجام تکلیف و ادای وظیفه، به آسان‌ترین شکل ممکن، با رعایت شروط و قیودی است که شارع تبیین کرده است؛ هرچند در تکالیفی مانند جهاد، خمس، صلاة، طهارت و حج، انجام اصل تکلیف از دید مکلف با مشقت همراه است، اما چون شارع مقدس تحمل آن را به صلاح مکلف دانسته، وظایفی را بر عهده وی گذاشته است و درعین حال در روش تسهیلی آنجایی که احتیاط بنیان اساسی موضوع باشد مانند حفظ دماء، حفظ نَسَب که مرتبط با هویت فردی انسان هست و از این قبیل؛ این احتیاط‌ها در روش اجتهاد تسهیلی مورد توجه قرار می‌گیرد و به هیچ عنوان نادیده گرفته نمی‌شود اما در اجتهاد احتیاطی (که خود عنوان اجتهاد نیز برای آن قابل نام‌گذاری نیست و مورد مناقشه هست؛ چراکه احتیاط‌های مکرر قابل نام‌گذاری به اجتهاد نیست) که گاه نه مطابق قواعدی است که نفی تکلیف مالایطاق و نفی ضرر می‌نماید و گاه با این نوع احتیاط منجر به حرج و وسواس برای مکلف خواهد بود.

منابع

- * قرآن کریم، ترجمه: جلال الدین مجتبوی.
۱. ابن فارس، احمد بن فارس، معجم مقاییس اللغة، قم: مکتب الاعلام الإسلامی، ۱۴۰۴ ق.
  ۲. ابن منظور، محمد ابن مکرم، لسان العرب، بیروت: چ سوم، دار صادر، ۱۴۱۴ ق.
  ۳. بحرانی، سیدهاشم، البرهان فی تفسیر القرآن، تهران: بعثت، ۱۴۱۶ ق.
  ۴. پسندیده، عباس، رضایت از زندگی، دارالحديث، قم، ۱۳۸۴.
  ۵. جوادی آملی، عبدالله، تفسیر تسنیم، ج ۱۱، قم: نشر اسراء، ۱۳۸۶ ش.
  ۶. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۵۶۸. حویزی، عبد علی بن جمعه، تفسیر نورالثقلین، ج ۱، ص ۱۷۸.
  ۷. حسین آبادی، حسین، ازدواج خوب، سگال، مشهد، ۱۳۸۰.
  ۸. حسین خانی نائینی، هادی، معیارهای انتخاب همسر از دیدگاه اسلام، اسلام و پژوهش‌های تربیتی پاییز و زمستان ۱۳۸۹.
  ۹. حویزی، عبد علی بن جمعه، تفسیر نور الثقلین، مصحح: هاشم رسولی، قم: نشر اسماعیلیان، ۱۴۱۵ ق.
  ۱۰. خامنه‌ای، سید علی، مطلع عشق، خطبه عقد مورخه ۱۳۷۴/۰۵/۱۱.
  ۱۱. خمینی (ره)، تحریر الوسیله و رساله عملیه مراجع معظم تقلید، مبحث احکام حائض و غسل جنابت.
  ۱۲. خمینی، روح‌الله، تحریر الوسیله، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۶۸ ش.
  ۱۳. خوئی، سید ابوالقاسم، البیان فی تفسیر القرآن، قم: مؤسسه احیاء آثار الامام الخوئی، بی‌تا.
  ۱۴. دهقان، مجید، جنسیت و زبان قرآن، چ اول، قم: دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، ۱۳۹۴ ش.
  ۱۵. دهقانی پوده، حسین؛ پاشایی، امین، تدوین الگوی فرماندهی شهید قاسم سلیمانی، فصلنامه مدیریت اسلامی، سال ۲۸، ش ۲، ۱۳۹۹.
  ۱۶. سنچولی، زینب، «ازدواج و تشکیل خانواده در دیدگاه علوم انسانی اسلام و علوم انسانی غرب»، فصلنامه علوم انسانی، شماره ۱، ۱۳۹۴.
  ۱۷. سیوطی، جلال‌الدین عبدالرحمن بن ابی‌بکر، اسباب نزول آیات قرآن کریم:

- ترجمه کتاب لباب النقول فی اسباب النزول، تحقیق: عبدالرزاق المهدی، عبدالکریم ارشد، ۱۳۸۴ ش.
۱۸. شهید ثانی، زین الدین بن علی، رسائل الشَّهید الثَّانی، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، چاپ اول، ۱۴۲۱ق.
۱۹. صدری، سیدضیاء الدین، آئینه ازدواج و روابط همسران، انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران، تهران، ۱۳۷۵.
۲۰. طبرسی، ابو علی فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، چ پنجم، تهران: مکتبۃ الاسلامیه، ۱۳۹۵ ق.
۲۱. عابدی جعفری و همکاران، تحلیل مضمون و شبکه مضمون‌ها، روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی، فصلنامه اندیشه مدیریت راهبردی، ش ۱۰، ۱۵۱-۱۹۸، ۱۳۹۰ ش.
۲۲. فخر رازی، محمد بن عمر، التفسیر الکبیر (مفاتیح الغیب)، بیروت: مرکز نشر مکتب الإعلام السلامی، ۱۴۱۳ ق.
۲۳. قرشی بنایی، علی اکبر، قاموس قرآن، چ یازدهم، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۸۶ ش.
۲۴. کدیور، محسن، نقد فقهی بر لایحه حمایت از خانواده؛ ر. ک: لمیاء رستمی تبریزی، تعدد زوجات و شرایط آن در لایحه حمایت از خانواده، ۴، ش ۱، ۱۶.
۲۵. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران، دار الکتب الإسلامیه، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ق.
۲۶. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار، چ اول، بیروت: دار احیاء التراث، ۱۴۱۲ ق.
۲۷. محمدپور، احمد، روش تحقیق کیفی، ضد روش، مراحل و رویه‌های علمی در روش شناسی کیفی، تهران، انتشارات جامعه شناسان، ۱۳۹۰ ش.
۲۸. محمدی اشتهاردی، محمد، ازدواج و شیوه همسررداری از دیدگاه اسلام، تهران، کتاب یوسف، ۱۳۷۷.
۲۹. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، ج ۲، قم: دارالحدیث، ۱۳۸۴ ش.
۳۰. مرتضی زبیدی، محمد بن محمد، تاج العروس من جواهر القاموس، ۲۰ جلد، چ اول، بیروت: دار الفکر، ۱۴۱۴ ه.ق.
۳۱. مزینی، خالد بن سلیمان، المحرر فی اسباب القرآن (من خلال الکتب التسعة)، دمام: دار ابن جوزی، ۱۴۲۹ ق.
۳۲. مصطفوی، سید محمد کاظم، منه قاعده فقهیه، چ سوم، قم: نشر السلامی

التابعه للجماعه المدرسین، ۱۴۱۷ ق.

۳۳. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، دار الکتب الاسلامیه، چاپ اول، ۱۳۷۴ ش.

۳۴. مهریزی، مهدی، شخصیت و حقوق زن در اسلام، چ دوم، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۸۶ ش.

۳۵. میرخانی، عزت السادات، رویکردی نوین در روابط خانواده، چ اول، تهران، سفیر صبح، ۱۳۷۹ ش.

۳۶. واحدی، ابی الحسن علی بن احمد بن محمد، اسباب نزول القرآن، تحقیق: کمال بسیونی زغلول، بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۱ ق.

- منابع انگلیسی

1. Frith,H and Gleeson,K(2004), Clothing and Embodiment: Men Managing Body Imge and Appearance,Psychology of Men and Masculinity,5(1),p40.

2.Braun,v and Clarke,v (2006).Using Thematic Analysis in psychology.Qualitative Research in in psychology,3(2),77-101.

